

Referències a la Lacetània en els textos clàssics

JOAN B. LÓPEZ I MELCION

Introducció: La realitat arqueològica

Aquest article se centra en la problemàtica que el poblament ibèric presenta en la zona situada al sud de Cervera i en la vall del riu Ondara en general. A la vegada, forma part d'un treball més ampli i encara inconclús on pretenem fer una revisió de totes les troballes d'aquesta zona per intentar una interpretació, el més aproximada possible, a la realitat del poblament protohistòric de la nostra comarca.

Malauradament la manca d'investigacions arqueològiques rigoroses ha proporcionat la imatge d'una Segarra semidesèrtica que lògicament no compartim. Molts dels jaciments ibèrics no han estat publicats o, en cas de ser-ho, s'ha fet sense precisió i sense un estudi metòdic de les dades que aquestes prospeccions podien aportar. D'altra banda, les troballes romanen, en la seva major part, disperses en diferents col·leccions particulars.

Malgrat això, existeix un treball precedent¹ d'homes preocupats pel desenvolupament de la nostra història local que cal reconèixer.

1. RAZQUIN, F.: «Cosas de Segarra: prehistoria» a rev. *Segarra*, n.º 188, any VIII. Cervera 1952. (p. 5).

— DURAN I SANPERE, A.: *Llibre de Cervera*. Ed. Curial. Barna, 1977. (pp. 19-25).

— BOLEDA, R.: *Carta Arqueològica de les valls dels rius Corb, Ondara i Sió*. I.E.I. Lleida, 1976.

Si recollim les diferents dades que, per exemple, estaven en les publicacions d'en F. Razquin, A. Duran i Sanpere, R. Boleda... (M-1), podem adonar-nos que les seves aportacions constitueixen una font indispensable per a qualsevol treball posterior.

Seguint les seves petjades, hem pogut comprovar personalment la complexitat amb que es manifesta el procés de poblament a la Segarra des del Bronze Final i la primera Edat del Ferro fins a la romanització. La gran quantitat i varietat tipològica de les restes ceràmiques, la dispersió i desplaçament dels nuclis d'habitatge... esdevenen les proves arqueològiques d'uns pobles que mantingueren una activitat interna important i que, a la fi, participaren en la marxa dels esdeveniments històrics en general. En aquest context de treball hem considerat oportú recollir, primer que res, les aportacions que pogueren proporcionar les fonts escrites. Els textos clàssics, que hem consultat, tenen moltes limitacions que després explicarem, però són també una font valuosa d'informació.

Nosaltres som conscients de la poca cosa que podem aportar al que ja coneixem sobre la Lacetània. Metodològicament, però, creiem que és important esbrinar les fonts sota el prisma catalitzador de l'actuació del poble lacetà, en tant que això pot proporcionar un millor coneixement de la seva activitat i, en conseqüència, una major profundització del seu estudi.

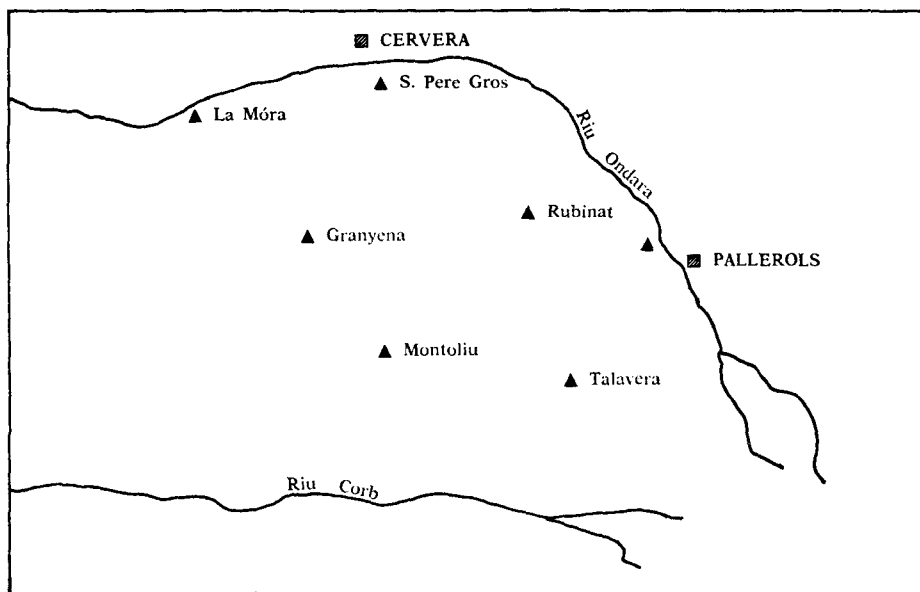
Existeix encara una última consideració a tenir en compte: tradicionalment hom ha considerat que la Segarra actual pertanyia a la Lacetània ibèrica. Nosaltres no creiem que, arqueològicament, això pugui demostrar-se amb rigorositat. No creiem, però, que sigui aquesta la polèmica adequada en la problemàtica que ens ocupa. Pensem que la significació que el concepte de territori tingué per als pobles ibers és quelcom encara insuficientment desxifrat. És més: opinem que la clau per la solució d'aquest problema vindrà donada per un millor coneixement de les relacions de tot tipus que s'estableixen en el si d'aquesta formació social determinada.

Clarificar els lligams entre formes de possessió de la terra i jerarquització social, organització rural i desenvolupament urbà, relacions ideològiques, etc., ens permetrà d'entendre els propis processos interns de desenvolupament dels diferents pobles ibers i, a la vegada, de les relacions que s'estableixen entre ells, on evidentment els sorgirà el problema del territori.

És evident que les nostres conclusions sempre estaran superadades al tractament de noves fonts i, sobretot, a nous descobri-

ments arqueològics, però, el risc d'error no té importància comparat amb l'enorme camp de treball que se'ns obre.

M - 1

Punts on han aparegut fragments de ceràmica ibèrica segons A. Duran i Samper, F. Razquin i R. Boleda. «La Móra» o el «Pla de les Tenalles» és un poblat excavat.²

I. El marc teòric de la iberització

La majoria dels investigadors entenen ja la iberització com un procés d'aculturació lent i complex. Es parla de l'assimilació, per part d'un substrat indígena que ha estat enriquit per les aportacions transpirinenques dels pobles indoeuropeus, de les noves aportacions dels pobles colonials: fenicis i grecs bàsicament.

Pel que fa a les terres catalanes, els resultats que més ens interessen provenen de la investigació en l'àrea ilergeta.³ Es tracta

2. VILLALBA, P. i TOUS, J.: «Pla de les Tenalles, Granyenella» a *Les Excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1982.

3. JUNYENT, E.: «Problemàtica general de la iberització en la Catalunya interior», a «Simposi internacional: els orígens del món ibèric». Rev. *Ampurias*, núms. 38-40. Barcelona, 1976-78. (pp. 177-185).

— JUNYENT, E.: «Els ilergetes», Rev. *L'Avenç*, núm. 14. Barcelona, 1979. (pp. 35-40).

de notar que existeix una evolució diferenciada entre la iberització de les comarques costaneres i la Catalunya de l'interior. La caracterització d'aquestes divergències és el resultat d'un llarg procés d'excavacions, d'un estudi seriós dels resultats i d'una adequada contrastació amb les fonts escrites.

Sense voler caure en simplismes, direm que bàsicament se centra en l'anàlisi dels substrats pre-ibèrics particulars de l'àrea, en el diferent origen dels focus d'irradiació de la cultura ibèrica i en la asincronia i intensitat d'influenciament de les aportacions colonials d'unes àrees respecte a les altres.

La deducció, però, que metodològicament ens interessa, és que el model ilergeta d'iberització no té perquè, a priori, considerar-se vàlid per a la resta de les àrees culturals de l'interior català. És a dir, cada àrea cultural es conforma en funció de les seves característiques pròpies, les quals determinen, malgrat compartir uns trets generals de desenvolupament, processos desiguals i possibles situacions d'hegemonia d'unes zones respecte de les altres.

Almenys avui, potser degut a l'escassa quantitat de dades disponibles, la zona del Segrià apareix molt més poblada que la de la Segarra. Si exceptuem el poblat del Pla de les Tenalles, no podem ni tan sols afirmar l'existència d'altres nuclis, en el sentit d'assentaments amb un urbanisme incipient, a la zona que ara estudiem.

Pot ser que això sigui causa d'una relativa marginalitat d'aquesta àrea pel que fa al conjunt de la comarca, o pot ser que la comarca en general evidenciï unes característiques físiques —menys recursos fluvials, per exemple— diferents del Segrià. Al mateix temps, cal remarcar la possible importància de la seva ubicació espacial a nivell global. En aquest sentit, caldrà tenir en compte la seva particular situació respecte a les vies transpirinenques de penetració indoeuropees i la seva situació intermitja entre els eixos fluvials de penetració mediterrània.

Malgrat tot, la valoració real de la incidència d'aquests factors és avui impossible de desxifrar. Al mateix temps, la validesa d'aquestes coordenades teòriques està supeditada a l'evolució de les investigacions arqueològiques i solament són vàlides en tant que hipòtesi de treball.

II. Les fonts escrites ⁴

A nivell general, la consulta de les fonts escrites comporta un seguit de riscos que cal tenir en compte:

1. La manca de precisió geogràfica.
2. La seva visió subjectiva, pròpia del conqueridor dels pobles peninsulars.

La primera característica és deguda al caràcter cultista de moltes obres i a que s'escriuen reutilitzant moltes vegades fonts més antigues. La segona s'atribueix a una doble causa: d'una banda, demostrar la superioritat de la cultura romana per damunt dels costums dels pobles conquerits i, d'altra, exagerar la resistència indígena per magnificar així la victòria romana.

A aquestes consideracions, quasi tòpiques en tots els estudis, s'hi afegeixen les peculiaritats pròpies del context personal i històric de cada autor.

Nosaltres ens hem centrat en les obres dels autors que relaten els primers contactes entre Roma i els lacetans, deixant de banda les fonts que fan referència a la Lacetània romanitzada. Aquests autors són:

— *Polibi* (210 - 125(?) a.C.): Historiador grec que treballà a Roma en el cercle dels Escipions, família «hellenitzada». És el cronista de les campanyes dels seus protectors. Visità la península ibèrica i fou testimoni de la caiguda de Numància. Recorregué també gran part de la meseta, Gades i Cartago Nova. Escrigué unes «*Historiae*» en quaranta llibres, dels quals el vint-i-quatre feia referència a Espanya. Ens han arribat també fragments del trenta-cinc (guerra amb els lucitans). Es creu que Estrabó utilitzà alguns passatges del llibre vint-i-quatre.

4. Les obres clàssiques citades estan recollides per SCHULTEN, A.: PERICOT, L. i RUBIO, L.: *Fontes Hispaniae antiquae*. Univ. de Barcelona, des de 1922, vols. I, II i III.

Hem consultat també les traduccions de:

— GARCÍA BELLIDO, A.: *La España del siglo I de nuestra era, según P. Mela y C. Plinio*. Col. Austral, núm. 744. Ed. Espasa Calpe. Madrid, 1982.

— GARCÍA BELLIDO, A.: *España y los españoles hace dos mil años, según la geografía de Estrabón*. Col. Austral, núm. 515. Ed. Espasa Calpe. Madrid, 1983.

— PÉREZ, A.: *La ciutat romana d'Ilerda*. Ajuntament de Lleida. Lleida, 1984.

— VILLALBA, P.: *Orígens dels Països Catalans en els clàssics grecs i llatins*. Ed. Alpha. Barcelona, 1984.

— *Estrabó* (63 a.C. - 19 d.C.): Geògraf grec que s'instal·là a Roma sobre l'any 29 a.C. La seva vida va veure tot el mandat d'August i part del de Tiberi. Viatger infatigable, no estigué, però, a la península ibèrica. La seva «Geografia» conté disset llibres. Utilitzà sempre fonts de primera mà i la seva obra és amena, rica en detalls quotidians i constitueix un dels més importants legats per al coneixement de l'antiguitat clàssica. El llibre III es refereix a Espanya.

— *Titus Livi* (59 a.C. - 17 d.C.): Historiador romà que visqué en l'època d'August. Escriptor prolífic i bon literat. Acostumà a posar discursos ficticis en boca dels seus personatges. És autor d'una història de Roma, «Ab urbe condita», que comprèn 145 llibres. Se'n conserven 35. Els seus relats van des dels orígens fins l'any 9 a.C.

— *Caius Plinius Secundus* (Plini el Vell) (23 - 79 d.C.): Important personatge en la vida pública romana, que tingué grans inquietuds erudites. Mantingué estretes relacions amb els Flavis i dedicà a Titus una impressionant obra, «Naturalis historia», en un total de 150 llibres. Fou procurador de la Hispania Citerior en temps de Vespacià, fins que Titus el nomenà comandant de la flota a Misenum, prop de Nàpols. Morí l'any 79 d.C. a conseqüència de l'erupció del Vesubi, quan, segons relat del seu nebot Plini el Jove («Epistolae VI, 16 i 20»), la seva curiositat científica el feu atansar per estudiar tan estrany fenomen. La seva obra és rica en dades de tota mena però se li critica la manca de criteri rigorós. Els llibres III i IV estan dedicats a la Península. Ens dona més de quatre-cents noms diferents.

— *Claudi Ptolomeu*: Geògraf grec del s. II d.C. La seva «Geografia» s'ha convertit en un nomenclator del món de més de 8.000 ciutats, agrupades en circumscripcions administratives. Ptolomeu, però, es limita a donar el seu nom i la latitud sense cap comentari. Els errors i les inexactituds hi són abundants. El llibre II ens parla de la Lacetània, però donat l'època en que s'escriu, quan els pobles estan ja romanitzats, creiem que és de poca utilitat per a conèixer els autèntics pobles de la Lacetània ibèrica.

És evident que hi ha altres autors que relaten les guerres de conquesta a la Península i d'on podrien extreure's dades referents a la Lacetània. Per raons merament pràctiques i perquè comparteixen les deficiències generals de les fonts mencionades no els hem utilitzat. El motiu, però, més important resideix en que, per a la investigació que ens ocupa, la seva visió dels pobles ibers és

massa sincrònica. Les fonts ens ofereixen la imatge d'uns pobles indígenes ja iberitzats i difícilment podem extreure-hi dades referents al desenvolupament precedent d'aquests pobles.

III. La Lacetània: referències geogràfiques

La similitud bàsica entre varis dels noms dels antics pobles ibers: «Lacetans», «Laietans», «Iacetans», «Laeetans», etc., ha conduït des de fa temps a les més diverses interpretacions. Nosaltres considerem fora de lloc la polèmica sobre la seva existència i coincidim amb Miquel Terradell⁵ en considerar que les primeres afirmacions de Schulten, referents a la seva identificació amb els laietans, estan ja superades.

Malgrat això, les fonts escrites no són prou clares pel que fa a la seva exacta ubicació geogràfica:

La primera dada que podem emprar és de tipus negatiu. Si llegim els versos d'en Rufus Festus Avienus que composà una «Ora maritima» en el s. IV després de Crist basada en un «Periple» grec del s. VI a.C., la Lacetània no hi és mencionada.

En l'obra d'Aviè se'ns ofereix una visió del llevant i la Catalunya mediterrània. Hi ha moltes imprecisions i, àdhuc, omissions de ciutats que després foren importants.

Però, pel que a nosaltres respecta, podem extreure unes primeres conclusions: o bé els lacetans no ocupaven terres costeres, o bé en el s. IV a.C. no comptaven encara amb un grau de desenvolupament prou elevat.

Estrabó és el segon escriptor polèmic en quan a la Lacetània: *"A tota la costa, des de les Columnes fins aquí, hi ha pocs ports, però des d'aquest punt, els ports són ja sovint bons, així com la terra que habiten els leetants, lartolaietans i d'altres pobles que ocupen la zona fins a Ampúries"* (III,4-8).

Plini (III,21) diu: *"...vénen, després, la regió de la Cossetània, el riu Subi, la colònia de Tarraco, obra dels Escipions, així com Cartago ho fou dels púnics, la regió dels ilergetes, la ciutat de Subur, el riu Rubricatum, a partir del qual vénen els lacetans i els indigetes..."*

5. TERRADELL, M.: *Les arrels de Catalunya*. Ed. Vicenç Vives. Barcelona, 1962. (p. 265 i ss.).

En aquests dos textos hom troba ja una traducció diferent entre García Bellido⁶ i Pere Villalba.⁷ El primer, que amb un caire cultista deixa els noms propis i gentilicis sense traduir, interpreta el «leetans» d'Estrabó com «laietans» i els «lartolaietans» com «ilergetolaietans»; és a dir, barreja d'ilergetes i laietans. D'igual manera, en el text de Plini considera que els «lacetans» es refereixen a «laietans».

Pere Villalba, en canvi, tradueix directament els primers com a «laietans» i en el segon text tradueix com «laeetans», considerant-los «lacetans».

En aquest context, Livi (XXI, 23-24) tampoc no contribueix massa a clarificar la situació. En ocasió de les hostilitats entre romans i cartaginesos a rel de la segona Guerra Púnica explica el pas de l'Ebre per Aníbal, vers l'any 218 a.C.

“...féu passar l'Ebre a noranta mil soldats d'infanteria i a dotze mil de cavalleria. Sotmeté els ilergetes, els bargusins, als ausetans i la Lacetània, regió que s'estén davant dels Pirineus, i posà l'Hannó al front d'aquesta regió, per tal de mantenir-se com a amo dels passos que uneixen les Gàl·lies i les Hispànies...”

Finalment, Eduard Camps Cava⁸ recull a Ptolomeu (II, 6.71-72) i ens parla dels següents pobles de la Lacetània: Ysa, Idura, Ascaris, Setulsis, Telobis, Querusis, Bacasis, Yespos, Anubis i Kinna. Montserrat Sanmartí⁹ afegeix després que Yeso (Guissona), Setelsis (Solsona), Bacasis (Manresa) i Aeso (Isona) són les úniques ciutats identificades.

Resta una última cita de Plini (XIV, 71 i 91) que pot conformar una imatge del paisatge i del tipus d'activitats econòmiques existents.

“...les vinyes lacetanes a Hispània són famoses per la gran quantitat de vi que d'elles s'obté, però els vins tarragonins i els lauronencs ho són per la seva finor, així com els balears es comparen amb els millors d'Itàlia...”

6. GARCÍA BELLIDO, A.: *Op. cit.* (pp. 138-141).

7. VILLALBA, P.: *Op. cit.* (pp. 50, 52 i 129).

8. CAMPS, E. i SANTAULÀRIA, J.: *Guissona*. Ed. J. Santaulària. Barcelona, 1982. (pp. 35 i ss.).

9. SANMARTÍ, M.: «Iessona Romana» a *Guissona*, dels autors citats (pp. 459-481).

IV. Els fets històrics

L'any 226 a.C. se signa el tractat de l'Ebre, que convertí aquest riu en el límit entre Roma i Cartago. El 218 a.C., però, significa el recomençament de les hostilitats, és el que s'anomena la segona Guerra Púnica. Presa Sagunt, Hanníbal travessa l'Ebre en direcció a Roma. La primera tasca fou sotmetre els pobles de l'interior català, com explica un text que ja hem citat. La reacció romana s'encarrega als Escipions. El cònsol Publi intentarà frenar l'avanç d'Hanníbal abans d'arribar al Po; mentre el seu germà Gneu desembarca a Empúries per atacar la reraguardia.

En terres catalanes hi havia quedat Hannó, recolzat per Asdrúbal des del Llevant peninsular.

El primer enfrontament té lloc a Kisa i és favorable als romans. Gneu es retira a Empúries. Asdrúbal, però, travessa l'Ebre i sorprèn els exèrcits romans. Gneu reacciona i Asdrúbal torna a retirar-se terres enllà de l'Ebre. Aquest relat ens arriba de la mà de Polibi (III, 1-12) i de Livi (XXI, 61). Aquest darrer explica la intervenció dels lacetans:

“Després d'anar-se'n Gneu, Asdrúbal es presentà i, tot revoltant els estats ilergetes, es dedicà a devastar els camps dels aliats als romans...”

“...Escipió es llança amb tot el seu exèrcit sobre els ilergetes, abandonats per l'autor de la seva rebel·lió... des d'aquí marxa contra els ausetans, propers a l'Ebre, aliats també dels cartaginesos, i assetja llur ciutat. Els lacetans intentaren portar auxili de nit als seus veïns i, quan ja estaven a prop i es preparaven per entrar, caigueren en una emboscada preparada pels romans, i hi moriren uns dotze mil homes; la resta, gairebé tots desarmats, arribaren a llurs cases a través dels camps...”

La guerra continuà el seu curs, terres enllà de Catalunya amb progressives victòries dels romans. Serà però l'any 206 quan té lloc la primera revolta contra la dominació romana: ilergetes, ausetans i lacetans s'enfrontaren a Escipió que sofoca la revolta (Livi XXVIII, 34):

“...Mandoni, abraçat als genolls d'Escipió, acusà la fatídica bogeria d'aquell moment, en que, com per pestífer contagi, no sols els ilergetes i els lacetans, sinó també els campaments romans perderen la raó... Escipió, després d'haver retret la falta a Mandoni allí

present i a Indibil absent, digué que pels seus delictes mereixien la mort, però que podien viure per la seva gràcia i la del poble romà..."

L'any següent, en el 205, ilergetes i ausetans tornen a revoltar-se. En aquest cas els lacetans no són mencionats directament, encara que hom suposa que també hi participaren. Aquest cop les solucions foren més tràgiques i Indibil i Mandoni perderen la vida. Era la pau de les armes.

L'any 197 assistim a la primera divisió administrativa de la Hispània Ulterior i Citerior. Al mateix temps té lloc la gran sublevació indígena contra els romans. Els ilergetes havien quedat tan malmesos que ja no hi participaren. No succeeix igual, però, amb els ausetans i lacetans. Ramon d'Abadal¹⁰ recull a Livi en un text que resumim:

"En el 195, el cònsul Marc Ponci Cató fou enviat a Hispània i en tornant de la Turdetània hagué de sotmetre a lacetans, ausonesos i berguistans, que es dedicaven a robar als seus veïns amics dels romans: ilergetes, cosetans i laietans... Cató hi féu una excursió i hagué de prendre a la força la ciutat dels lacetans, abans de tornar-se'n triomfant a Roma."

A partir d'aquesta data no trobem més versions al paper de la Lacetània. La resta de conflictes que tingueren lloc en terres catalanes no comptaren amb la participació d'aquest poble.

10. D'ABADAL, R.: *Els precedents antics a la història de Catalunya*. Ed. Selecta. Barcelona, 1967. (pp. 113-115).

CONCLUSIONS GENERALS (M-2)

1. Nivell de desenvolupament

En el s. III a.C., els lacetans apareixen com un poble iberitzat.

El fet de no trobar al·lusions a nom de règuls lacetans, ni de ciutats d'aquesta comunitat pot representar, a priori, un grau de desenvolupament inferior respecte als altres pobles ibers, en especial l'ilergeta. Això no obstant, apareixen amb un grau d'organització suficient com per enfrontar-se als romans. Aquesta hipòtesi no és nova i l'hegemonia ilergeta en l'àrea de l'interior català ja ha estat comentada al llarg d'aquest treball.

És important, però, constatar que la resistència a la dominació romana es perllonga més temps. La data del 195 a.C. serà especialment significativa en quant a valorar la incidència que la dominació romana tingué en el desenvolupament posterior d'aquests pobles. Igualment, caldrà tenir en compte les causes que el conduïren a la seva postura filo-cartaginesa en les primeres confrontacions amb els romans.¹¹

2. Ubicació geogràfica

La «vocació interiorista» dels lacetans sembla explícitament manifesta. Res no podem afegir als trets generals que s'han publicat en quant a situar-los entre ilergetes, ausetans i laietans.

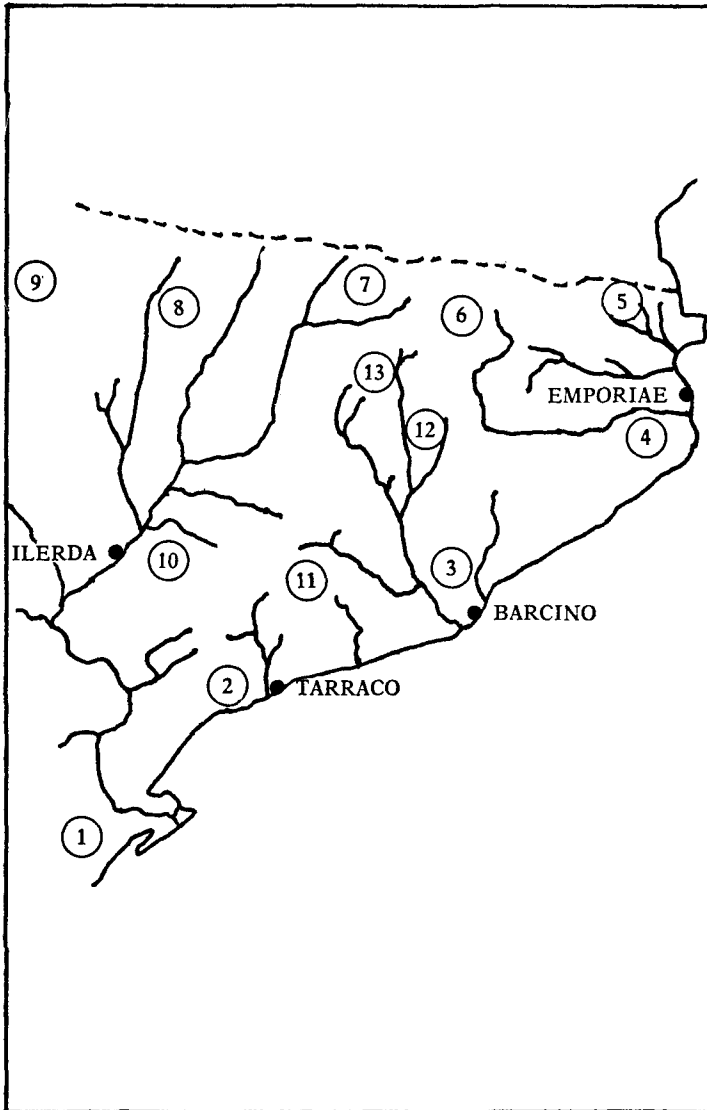
Sembla, però, que, aparentment, la tendència expansiva té lloc vers el nord i caldrà veure com sobretot, si els conflictes bèl·lics ocasionaren desplaçaments interns dels nuclis d'assentament o la modificació estructural dels mateixos.

Al mateix temps haurem de tenir en compte com s'aglutinen aquests durant els anys posteriors al 195 a.C., donades les referències històriques que coneixem sobre el *Municipium Iiessonensis* (Guissona) i el *Municipium Sigarrensis* (Prats del Rei).

A nivell general, la pobresa arqueològica es compagina amb la pobresa informativa dels textos clàssics. Extreure més conclusions de les mencionades, hauria de fer-se via comparativa amb les dades dels altres pobles ibers, tasca que, momentàniament, eludim.

11. JUNYENT, E.: *Op cit.*

Síntesi de la ubicació aproximada dels diferents pobles ibers.

1. Ilercavons	8. Airenosins
2. Cesetans	9. Iacetans
3. Laietans	10. Ilorgetes
4. Indigetes	11. Lacetans
5. Sordons	12. Ausetans
6. Seretans	13. Berguistans
7. Andosins	